

А. Ермоленко отмечает, что «моральное отношение к природе проходит те же стадии, что и моральное сознание человека». Данные стадии связаны со следующими ступенями: - человек относится к природе как к объекту или ресурсу, используя её не спрашивая; - как желаете, чтобы с вами поступала природа, так и вы к ней относитесь; - поступай так, как если бы максима твоего действия стала универсальным законом природы; - императив И. Канта утверждает концепт дискурса и распространение его на все сущее, имеющее имманентную ценность; - природа рассматривается как равноправный объект коммуникации и дискурса, к голосу которого прислушивается человек и учитывает выставленные ею аргументы. Это потребует умения слышать голос природы и понимать её смыслы [1]. В основу нового состояния необходимо положить принципы «универсализация взаимности, наделяя определенной субъективностью также и природу, применяя в отношении неё те категории, которые до недавнего времени принадлежали только человеку, а именно – ценность, достоинство, равноправие, справедливость» [1].

Общество ощущает надвигающуюся экологическую катастрофу. Руководство многих государств непоследовательно решает проблемы защиты окружающей природной среды. Несмотря на необычайную сложность экологической ситуации, шансы остановить движение цивилизации к пропасти еще остаются. Все это потребует огромных экономических и политических усилий и ресурсов, но, прежде всего, - изменений нравственного сознания.

Если будет сформировано экологическое мышление, соответствующее реалиям нашего времени, то ситуация изменится к лучшему. Средства массовой информации принадлежит первостепенная роль в решении данной задачи.

На горизонте отчетливо виден последний день человечества. Он наступит скоро, если ничего не делать. Средства массовой информации должны серьезно говорить о том, какие меры нужно предпринимать, чтобы избежать худшего сценария развития событий. Процессы, происходящие в природе, отличаются большей устойчивостью и упорядоченностью, чем те, которые вызваны человеком и он пытается контролировать их с помощью техники. Человеку необходимо учиться у природы с целью достижения сбалансированных отношений внутри социума, в частности, гармонизации технической и нравственной сторон его жизни, а также достижение диалога цивилизации и природы.

Выводы. Точно определив диагноз, есть надежность на верное лечение. Современная цивилизация многообразна и причины катастрофического положения возможно ещё не до конца изучены. Дисбаланс, который имеется между нравственным сознанием человеческого общества и технической мощью является их причиной. Людей ничего не спасет, если не произойдет перелом в нравственном сознании, мышлении, в центре которого будут стоять ценности сохранения всего многообразия жизни на планете.

Источники и литература:

1. Ермоленко А. Соціальна етика та екологія. Гідність людини - шанування природи : монографія / А. Ермоленко. – К. : Лібра, 2010. – 416 с.
2. Йонас Г. Принципы ответственности / Г. Йонас; пер. с нем., предисл., примеч. И. И. Миханькова. – М. : Айрес-Пресс, 2004. – 480 с.
3. Маєр-Абіх К. Повстання на захист природи. Від доквілля до спільноті / К. Маєр-Абіх; пер. з нім. А. Ермоленка. – К. : Лібра, 2004. – 196 с.
4. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя : [Электронный ресурс] / Д. Медоуз, И. Рандере. – Режим доступа : <http://ecorussia.info/ru/ecopedia/donella-medouz-predely-osta#paragraph3503>

Семікін М.О.

УДК 141:319.8:37.015.31:39

АНТРОПОЛОГІЧНІ ТРАДИЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕТНОПЕДАГОГІКИ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АНАЛІЗ

Етнопедagogіка як науково-педагогічна система цілей, завдань, принципів, методів, форм організації процесу становлення молодого члена суспільства і підготовки його до життя в структурі національно-етнічних поглядів, норм і звичаїв окремого народу, етносу і до повноцінного життя в полікультурному суспільстві пройшла значний еволюційний шлях. У сучасній педагогічній науці етнопедagogіка розуміється як наука про народну педагогіку, яка показує, що у всіх народів, у тому числі й зникаючих, у давній самобутній культурі багато такого, що в змозі збагатити світову цивілізацію. Слід зазначити, що в Україні термін «народна педагогіка» вперше у науковий обіг увів О. Духнович у своїй праці «Народна педагогіка на користь училищ та вчителів сільських» [2], але, звичайно, й світовою гуманістико були створені значні передумови для розвитку цих знань.

Рефлексія еволюції педагогіки загалом, і етнопедagogіки, зокрема, свідчить про велику роль в її становленні й розвитку філософії, в межах якої довгий час розвивалася педагогіка. Відомі мислителі минулого (Конфуцій, Я. Коменський, І. Песталоцці), вітчизняні філософи (Г. Сковорода, М. Гоголь, П. Юркевич) заклали міцний фундамент етнопедagogіки, який в Україні послідовно розгорнули К. Ушинський, О. Духнович, С. Русова, М. Стельмахович, Б. Грінченко, В. Сухомлинський та багато інших.

Разом із тим, вважаючи, що філософська думка, і антропологічна у тому числі, завжди суттєво впливала на формування педагогічних уявлень і теорій, не можна оминати внесок саме філософії у розвиток народної педагогіки і етнопедagogіки великих представників української філософії, які презентували саме

антропологічну рефлексію, що отримала назву у філософії «кордоцентризм» (Г. Сковорода, П. Юркевич, М. Гоголь та інші). Саме вони збагатили народну педагогіку і етнопедагогіку положеннями антропологічного сенсу:

– народна педагогіка і етнопедагогіка мають спиратися на природні прагнення людини до діалогічності і повноцінності буття (діалогічність є тією вимогою у навчанні і вихованні, без якої не можна залучити людину до різних «світів» та думок), до визнання багатовимірності буття людини (до якого належить і розвинена система спілкування, і артефакти культури, і навчання й виховання тощо);

– етнопедагогічні дослідження спрямовують філософсько-освітню думку на твердження, які обумовлені суто природними якостями людини (антропологеми), а саме: людина, яка навчається, повинна мати повноцінне довкілля, як у просторі, так і в часі; ця антропологема апіорно вимагає природокультуродоцільних умов для пошуку гармонії душі та тіла, людини і природи, знання і віри;

– «філософія серця» задовго до фундаторів педагогічної антропології ХІХ століття сформувала методологічну стратегію гуманізму і поваги до особистості, визнання самотності людини та унікальності її внутрішнього світу, первинності відносно кожної «прикладної» реальності;

– «філософію серця» можна ідентифікувати як синтез антропологом світоглядного рівня, що утверджують природне прагнення людини до толерантності, шляхетності та інтелігентності, «сродної праці», гармонізації відносин з природою як родових ознак Homo sapiens, які не є дарованими кимось, окрім природи людини, відповідно до якої варто формувати стратегії навчання і виховання;

– антропологічне твердження представників кордоцентризму про те, що головним науковим об'єктом у процесі дослідження людини має постати духовність і моральність, які у поєднанні із біологічною сутністю створюють особистість, варто розглядати як антропологему метатеоретичного рівня, як певний архетип наукового мислення, тобто сукупність принципів, що обумовлюють на конкретно-історичному етапі розвитку науки способи теоретичної діяльності, певне бачення світу та його відображення в науці;

– антропологемою праксеологічного рівня варто вважати твердження представників «філософії серця» про те, що багатовимірність людського буття зростає не формально в умовах вибору із множини можливостей, а за рахунок зростання саморефлексії, впливу соціо- та етнокультурних реалій і відповідності їх сутнісним виявам людської природи на основі моральності та самопізнання як шляху творення людини (Г. Сковорода), усвідомлення духу (П. Юркевич), морального переродження через любов (М. Гоголь);

– спираючись на антропологізм, «філософія серця» концентрує свою увагу на інваріантних природних, соціокультурних і духовних якостях людини, узятих в їхній суспільно-історичній та культурній плинності, специфічності стосовно певної епохи, що має бути відображено в метатеоретичному мисленні педагога [4].

Саме на цих антропологічних засадах К.Ушинський розвив оригінальне педагогічне вчення, побудоване на глибокому аналізі освітніх систем провідних країн світу. Вчений прийшов до висновку, що загальної системи виховання для всіх народів не існує не тільки на практиці, а й у теорії, у кожного народу є своя особлива національна система виховання і запозичення іноземних виховних систем стає неможливим. У той же час педагог вважав, що досвід інших народів у справі виховання є дорогоцінною спадщиною для всіх, але точно в такому ж змісті, у якому досвіди всесвітньої історії належать всім народам. Дослідник був переконаний у тому, що не можна одному народу жити за зразком іншого, яким би привабливим не був цей зразок, не можна також виховуватися на чужій педагогічній системі, якою б вона не була досконалою, продуманою й добре налагодженою, кожен народ повинен створювати свою виховну систему, спираючись, насамперед, на свої історичні можливості й культурні особливості.

К.Ушинський обґрунтував керівний принцип етнопедагогіки – культуровідповідність, згідно якого людина зростає від сприйняття культури власного народу через рідну мову до культури ближніх сусідів, потім до розуміння та засвоєння світової культури. Педагог вважав, що на цьому принципі повинен будуватися увесь зміст освіти та показав необхідність культурних зв'язків між народами, схарактеризував їх як ефективний засіб збагачення національних культур, особливо підкреслюючи той факт, що національні почуття в душі людини кореняться глибше за всі інші, а виховні ідеї кожного народу проникли національністю більше ніж будь-що інше. Найважливішою заслугою великого педагога слід вважати те, що він не тільки теоретично обґрунтував прогресивні новаторські ідеї у сфері етнопедагогіки, але й розробив методіку використання цих ідей в навчально-виховному процесі установ системи освіти та увів її у практику роботи Гатчинського інституту та Смольного інституту шляхетних дівчат [5, с. 19].

Таким чином, саме на досягненнях розвитку науки минулого сформувалося розуміння етнопедагогіки як науки, яка розглядається у якості самостійної галузі науково-педагогічного знання, яке, зокрема Г. Волковим, було чітко розмежовано з поняттям «народна педагогіка»: якщо народна педагогіка має відношення до досвіду та його описання, то етнопедагогіка – сфера теоретичної думки, сфера науки. Більш того, етнопедагогіка з'ясовує педагогічні можливості старих звичаїв у сучасних умовах і визначає доцільність нових звичаїв, що сприяють вихованню людини; вона робить надбанням педагогів виховний досвід багатьох народів, порівняльний аналіз педагогічних досягнень дозволяє виділяти найбільш національне, найбільш об'єктивне й ціннісне для педагогічної теорії й практики [1].

На різних дослідницьких напрямках етнопедагогічного дискурсу до предмету етнопедагогіки стали включати педагогіку сімейного побуту, процес передачі морального досвіду підростаючим поколінням, засоби розумового виховання, народні засоби естетичного виховання дітей і молоді та їх творчості, вплив дитячого й молодіжного середовища на виховання, досягнення материнської «школи» й материнської педагогіки, проблеми спільності педагогічних культур різних народів і національної самотності тощо.

Г. Волков до предметного поля етнопедагогіки додав основні педагогічні поняття народу (виховання, самовиховання, перевиховання, навчання, приучення); життєвий світ та статуси дитини як об'єкту і суб'єкту виховання (рідне дитя, сирота, приймак, ровесники, друзі, чужі діти) і роль дитячого середовища; функції виховання (підготовка до праці, формування морально-вольових рис характеру, розвиток розуму, турбота про здоров'я, прищеплювання любові до прекрасного); фактори виховання (природа, гра, слово, спілкування, традиція, справа, побут, мистецтво, релігія, приклад-ідеал (особистості-символи, події-символи, ідеї-символи); методи виховання (переконання, приклад, наказ, роз'яснення, приучення й вправа, побажання й благословення, заклинання, клятва, прохання, порада, натяк, схвалення, докір, угода, заповідь, каяття, проповідь, заповіт, заборона, погроза, проклин, лайка, покарання, побої); засоби виховання (потіхи, лічилки, прислів'я, приказки, загадки, епос, казки, легенди, перекази, міфи й т.д.); організацію виховання (трудова об'єднання дітей і молоді, молодіжні свята, загальнонародні свята) [1].

Таке поширення арсеналу етнопедагогіки можна вважати, на нашу думку, певним відходом традиційної педагогіки в бік антропологічної орієнтації, що ще раз підкреслює думку про необхідність міждисциплінарного синтезу і про підсилення педагогіки філософією освіти.

Виходячи з основних завдань, які постають перед сучасною педагогічною наукою актуалізується необхідність використання етнопедагогічних засад виховання в освітньому процесі. В наш час існує багатий досвід шкіл та інших навчальних закладів, які застосовують елементи національної педагогіки у своїй практиці.

Визначення специфіки предметної й об'єктної площини етнопедагогіки свідчить про значну завантаженість її антропологічним розумом, причому, в народній педагогіці (об'єктна площина етнопедагогіки) він набуває характеру уявлень, що засновані на здоровому глузді (наївна антропологія), у педагогічній теорії за невеликим виключенням переважає так звана «сумативна антропологія», і в працях філософів антропологічні засади народної педагогіки постають концептуальною основою етнопедагогіки [4].

Саме останній аспект розгляду етнопедагогіки потребує подальших наукових досліджень, моделювання та проектування антропологічно зорієнтованих мети, змісту, організаційно-управлінських умов етнокультурної освіти.

Постійна незадоволеність результатами соціалізації, прагнення сформувати всебічно розвинену особистість, зумовили інтерес до систем соціалізації, вироблених різними етносами. З того моменту, як етнопедагогіка потрапила до сфери інтересів філософії, науковці так чи інакше намагалися відповісти на питання щодо необхідності її використання у процесі соціалізації. І, треба сказати, до цих пір однозначної відповіді на це питання не знайдено.

Значний поштовх філософсько-антропологічним розумом щодо етнопедагогіки, на нашу думку, надають праці вітчизняних дослідників, які переглядають антропологічну парадигму, котру В.Табачковський назвав «антропологією проповідників» – рефлексією радше щодо бажаного, а ніж реального і строго образу людини. Натомість утверджується тенденція, яку можна назвати антропологією, педагогікою та соціологією сприяння, пов'язана з беззастережним поглибленням та розширенням об'єктів людинознавства [3].

Так, зокрема, дослідник визначає низу антропологем, що потребують переосмислення у контексті освітніх реформ:

- людина є істотою біологічно недостатньою;
- проблематичність людського існування;
- неусувана відкритість людини як щодо позитивних, так і негативних можливостей;
- сутнісне розмаїття людини та світу людини;
- нормативістські уявлення про сутність властивості людини як сукупності виключно «розумних чеснот»;
- визначення умовності розділу між «нормативним» та «девіантним»;
- реабілітація людської відчуженості як невідмінної передумови та критерію будь-яких рівнів світовідношення;
- ідеал людської терпимості й самотерпимості;
- антропологеми людської свободи;
- врахування величезної диференціації людського «я» тощо [3, с.137– 147].

Ці групі методологеми слід закласти, на нашу думку, у модернізацію народної педагогіки сучасного етнопедагогічного знання, у викладання як нормативних дисциплін, так і варіативної частини, що буде стосуватися регіональних особливостей етнокультурного розвитку.

Таким чином, встановлення досягнень антропологічної традиції в педагогіці та філософії освіти уможливило зрозуміти наступні висновки:

По-перше, народна педагогіка як галузь емпіричних педагогічних знань та досвіду народу, що відображається в пануючих у народу поглядах на межі і завдання виховання, у сукупності народних засобів, умінь і навичок виховання й навчання, зосередила увагу колективної творчості на питаннях трудового виховання, трансляції виробничого досвіду, підготовки гідних працівників тощо. Це свідчить про певне відхилення в бік соціологізаторського розуміння виховання. У той же час досвід народного виховання окремих народів, за допомогою глибокої рефлексії надає зразки суто життєздатних механізмів соціалізації особистості.

По-друге, етнопедагогіка, предметом якої постають закономірності та правила народного виховання і навчання, з одного боку, зробила своїм предметом дослідження переважно таких джерел як фольклор, етнографічні матеріали, народні виховні традиції, іграшки та ігри, народні й молодіжні свята, досвід родинного виховання тощо, і на основі емпіричного аналізу почала робити висновки більш загального характеру; з другого боку, замість критичного переосмислення ідеології освіти відповідно до сучасної соціально-педагогічної ситуації не вводила в життя національні традиції і наукові правила, концепції заміщувались ідеологічними імперативами (класовими, національними тощо), що впливало на мету, зміст і технології освіти та призводило до втрати узгодженості теорії і практики.

По-третє, певний відхід етнопедагогіки від індивідуального самовизначення особистості, а також орієнтація науки лише на позитивні якості людини створювали ілюзії безконфліктного входження молоді в соціум, спрямовували педагогічну діяльність на ідеальну модель виховання, яка не відповідала умовам часу і не дозволяла залучати молодь до культуро- і природовідповідних життєвого і морального самоздійснення, а навпаки використовувала і обґрунтовувала набір стандартних способів вихованої роботи, які посилювали відчуження. Ното *educandus* від освіти, орієнтувала включення її в соціальне життя в репродуктивному статусі замість творчого входження особистості у світ культури.

По-четверте, принципним положенням слід визнати орієнтацію етнопедагогіки на вироблення нового знання щодо використання народної мудрості у розвитку і формуванні повноцінної людини з її біосоціодуховною сутністю, реалізація якої дозволяє жити в системі координат, що постійно змінюються і вимагають нового, нелінійного, трансгресивного мислення.

Джерела та література:

1. Волков Г. Н. Этнопедагогика : учеб. для студ. сред. и высш. пед. учеб. зав. / Г. Н. Волков – М. : Академия, 1999. – 168 с.
2. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Табачковський В. Г. Проблеми педагогіки у світлі сучасної філософської антропології / В. Г. Табачковський // Філософія освіти. – 2005. – № 1. – С. 135-147.
4. Троїцька Т. С. Українська філософська антропологія як теоретико-методологічна основа професійної підготовки педагога : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.10 / Т. С. Троїцька. – К., 2007. – 395 с.
5. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения / К. Д. Ушинский; сост. С. Ф. Егоров. – М. : Педагогика, 1988. – Т. 1. – 416 с.